

ԲՐՈՅՆԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԵՐԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏՆԵՐԿԱՆ

ԻԳ. ՅԱՐԻ 1909

Տարեկան 16 ֆր. ոսկի — 6 ռբ.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 ռբ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1-50 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻԻ 5, ՍԱՅԻՍ

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Բ Թ Ի Թ Կ Պ Օ Ղ Ո Ս Զ Օ Հ Ի Ն Պ Ե Ն

ուրբիոյ նախնի Հայ բժիշկներու ամենէն ան-
յայտն է, անխշատակը
որու մասին քանի մը
կցկտուր տեղեկութիւն-
ներ հազիւ կրցայ դուրս
կորզել մուսացութեան
թաննը քողի մը հետեւէն:
Անշուան բժիշկ մը
չէր սակայն, ոչ ալ
անկարելոր անձ մը, միայն՝ բախտին իրաւիսի մէկ
դրդումով՝ չգիտեմ, ինքզինքն իր Ազգէն միշտ
հեռու պահելով, Հայ չըսուելու զաղիւր մոլու-
թեանն բռնուած, հեազհետէ մոռցած է Հայու-
թիւնը, օտարացած է բոլորովին, իրեն Անգ-
ղիացի ապրած եւ իրեն Անգղիացի մեռած է:
Այս պատճառաւ ահա, շատ դժուար է
որոնել զինքն հին Հայ բժիշկներու վիտի ցան-
կին մէջ, Անցեալէ մնացած քանի մը աւան-

դութիւններ հազիւ կան մեզի Հայ կը ներ-
կայացնեն, ատենաք զինքը ճանչցողներէն հազիւ
կը գտնուին այժմ երեք չորս ծերունիներ բժիշկ
կամ ոչ-բժիշկ, որոնք կը վկայեն անոր Հայ
ըլլալը, կը պատմեն անոր ընտիր յատկու-
թիւնները, բժշկական բարձր կարողութիւնը,
մանաւանդ՝ երկրագործական արուեստին ու-
նեցած ջերմ սիրահարութիւնը, որով արա-
ւելապէս կ'որոշէ նա 19րդ դարու առաջին
կեսին ծաղկող Թուրքիոյ Հայ եւ օտար բժիշկ-
ներուն մէջ:

Զուգեցի ես զինքը դուրս թողուլ Հայ
բժիշկներու շարքէն. կենսագրական տողերով
մը անոր յիշատակը մեր մէջ կենդանացնել ու-
զեցի, նկատելով՝ որ նա յերմ բարեխան եղած
է երբեմն Սերվիշէն, Սինապեան, Ասլանեան
Հայ բժիշկներու, եւ նաեւ ասոնց պաշտօնակից,
Օսմանեան բժշկական Համալսարանին մէջ:

Բժիշկ Պօլոս Զօհրապեան, որ աւելի
տաքթ. Բօլ Զօհրապ կամ պարզապէս տաքթ
Զօհրապ անունով ծանցուած է ժամանակին
կ'ըսուի թէ Վալիաթայէ գաղթական Հնդկա-
հայի մը սերունդէն է եւ ծնած է՝ ըստ ոմանց
Կ.Պոլիս, եւ ըստ այլոց Զմիւռնիս:

Թէ որ աստիճան ստոյգ է այս պատմու-
թիւնը, չեմ կարողացած գիտնալ, սա միայն
յայտնի է, որ Վալիաթայի ինչպէս նաեւ Վոլ-
կասի Հայերուն մէջ Զօհրապեան, Զօրապեան
կամ Զուրապեան անունն անձանք չէ եղած
բնաւ, եւ թէ այդ անունով շատ նկատելի գէմ.

քեր ապրած են հոն 18րդ դարու վերջերն եւ 19րդ ի սկիզբները:

Ջոհրայեան բժշկի ծնած տարին որոշապէս չէ յայտնի. անոր մահը գիտեմք սակայն՝ որ պատահած է եօթասուներութն կամ ութսուն տարիքին՝ 1883ի վերջերը. ըստ այսմ՝ ծնունդն ալ կարելի է համարել անցեալ դարու սկիզբները 1803—1805:

Անոր նախնական կրթութեանը մասին ալ բան մը չգիտենք. զաւակ օտարամոլ ծնողի, գուցէ մեծցաւ նա օտար փրկավարի մէջ, օտար դատարարականեամբ սնաւ, զուրկ բոլորովին մայրենի կրթութենէ: Յորթ. Նաում եւ տղթ. Զամպառո—բաշա ութսունամայ յոյն բժշկիները, որոնք կ'ապրին զեռն. Կ. Պոլսոյ մէջ եւ շատ մտերմութիւն ունեցած են տղթ. Ջոհրայի հետ, ինչպէս նաեւ Կ. Պոլսոյ չայ բժշկական մարմինն երիցագոյն անդամներէն տղթ. Նափրիւան բաշա եւ տղթ. Մատթէոսեան կը պատմեն ինձ, թէ տղթ. Բօլ Ջոհրայ շատ կանուխէն յղուած է Անգղիա գաստարարականութիւն. եւ թէ՛ իւր բժշկական ուսումն առած է Էտինսլըքի մէջ ու վկայուած անդունդն բժշկական Համալսարանէն:

Կ'ենթագրուի՝ որ իւր բժշկական ուսանողութեան ընթացքն աւարտած եւ տղթ. վկայուած ըլլայ նա զէպի 1830 կամ 32 թուականներուն, բայց թէ յետոյ ի՞նչ ըրած է, չէ յայտ:

1839 կամ 40ին եկած ըլլալու է նա Կ. Պոլիս, եւ կը կարծեմ թէ անիմպպէս զինուորական ծառայութեանց մէջ մտնալ սկսած է, որովհետեւ անոր անունը կը կարգանք իւր բժշկապետ այն բանակին, զոր Օսմ. Տերութիւնը 1840ին կը խրկէր Ասորեստան, բարեկարգութեան բերելու համար այն երկրները. զորս Եփրատի իշխան համալուար Մէհմետ Արի որդին, Իպրահիմ բաշա, մեծայաղթ պատերազմներով գրաւած էր, եւ զորս Անգղիական Տերութեան ազդեցութեամբը միայն ետ առնել կը յաջողէր Օսմ. Տերութիւնը:

1840 Հոկտ. 29 թուականաւ Կ. Պոլսէն Իպիրի Արշալոյս Արարատեան թերթին յղուած թղթակցութիւն մը կը յիշէ Ջոհրայի անունը երբ կը գրէ.

“Ասորիական շոգեմաւը՝ Փրէնս Մէթընիկ ալ կիրակի Պէլլուրթ գնաց քանի մը

հարիւր հոգիով, որոնց մէջն էր Պ. Ջոհրայ առաջին բժիշկը Ասորեստանի բանակին”:

Այս շոգեմաւը ճամբան ժայռի մը հանգիպելով կը խորտակի, չի կրնար ճամբան շարունակել, որով մէջն ուղեւորները անցորդ նաւով մը Կ. Պոլիս կը վերադառնան¹, բայց քիչ ժամանակէն ուրիշ շոգեմաւով մը դարձեալ ճամբայ կ'ընեն նոյն նպատակին համար, որու մասին Արշալոյս Արարատեան կը գրէ՝

“Հիւսէյն բաշան, պատերազմական խորհուրդին նախագահը, հրամանաւ Անհապատ Աքթային Ասորեստան կ'երթայ այսօր Թանիրի պարի շոգեմաւով, որ ետ առնելու իրենց ներուն բարեկարգութեանը հօգ տանի Ասոր հետ կ'երթան նաեւ Թափիսնայի նախկին կառավարիչ Մէհմետ Ռեշիտ փաշան, ու Էյուպ փաշան, որ երկուքն ալ պատերազմական խորհուրդի անդամ են”:

“Պ. Ջոհրայը՝ որ Ասորեստանի բանակին բժշկապետն է, ան ալ կ'երթայ սա անգամ, որպէս եւ ուրիշ գործակալները որ Մէրվի-Փէրվազին² մէջն էին, վասն զի շոգեմաւը փասուելէն ետեւ հարկ եղաւ որ Պոլիս գառնան, ու Տերութիւնն ալ անոնց կործնուցած բաներուն փոխարէնը վճարեց”:

Կ'երևի թէ տղթ. Ջոհրայ իբրեւ բժշկապետ Ասորիքի Օսման. բանակին բաւական ժամանակ կը մնայ Պէլլուրթ: Լիբանանու Զմմառի վաղի երիցագոյն միաբան Լ. Քերուպէ Վ. Տէր Պետրոսեանի քահանայութեան յիշատակը յորեքեանին առիթաւ, Կ. Պոլսոյ Մէհմետայր Աղապար թերթին մէջ 1903ին “Բագրատ, ստորագրութեամբ գրութիւն մը կը յիշէ նաեւ Ջոհրայ բժիշկս, սապէս,

“Յովսէփ (Լ. Քերուպէի նախկին անունն է) 1843 յունիս ամսոյ մէջ կը ղեկուի Լիբանան ի Զմմառ, Ս. Միքայէլ Հրեշտակապետ ընծայարան, ծանր հիւանդութիւն մը կը կրէ, որմէ կ'ազատի ողորմութեամբ Աստուծոյ, ինչամովք բըշտակաշատակ Գրիգորի Պետրոսի Ը. կաթողիկոսի, եւ ճարտարութեամբ Ջոհրայ

¹ Արշալոյս Արարատեան Զ. Գ. Զեյնոյ, Բ. տարի. Թի. 8. 10 Նոյեմբ. 1840:

² ԱՊՎ Ա. տարի, Թի. 10, 29 Նոյեմբ. 1840:

³ Հոս իշխած շոգեմաւին անունը կը տարբերի նախորդ գրութեան մէջ յիշուածէն. կ'երևի թէ Ասորիական շոգեմաւին տեղ ճամբայ հանուած է այս թերթէն: Երբեք արկածն անկապած թուրք նաւապետներու խառն ավերարարութեան արգիւյշն էր: Տ. Վ. Թ. Բ.

⁴ Արշալոյս Արարատեան Զ. Գ. Զեյնոյ, Բ. տարի. Թի. 13 Ուր. 20 Պեկտեմբեր 1840:

⁵ Résumé de l'Histoire d'Egypte par Arthur Rhodé, Paris 1877, էջ. 86:

ՔԺԻՇԿ ՏՈՔԹՈՐ ՊՕՂՈՍ ԶՕՀՐԱՊԵԱՆ

Հայազգի բժշկականի, որ Պէյրուսի կը գտնուէր¹։

Թէ բժշկական որպիսի գործառնութիւններ ունեցաւ Տրքթ. Ձօհրապ Ստրիքի մէջ, դժբախտաբար մութ է մեզ. Բագրատի յիշած պոյ տողիկը միայն անոր յուշարարն է՝ ուրկէ դիւրին է ենթագրել, թէ նա ճարտար բժշկի համբաւ մը հանած էր անշուշտ այն ատեն թէ Պէյրուսի եւ թէ շրջակայ նահանգներուն մէջ։

Պէյրուսէն Կ.Պոլսի կը վերադառնայ դէպի 1844ին, եւ շատ չանցած կ'ամուսնանայ Զփուռնացի Հայ աղէկան մը հետ, ինչպէս պատմեց ինձ վերջերս Զփուռնացի պատուական ծերունին, ուսման եւ աւելի տարիքով դեռ ժիր ու կայտառ ապրող բարեկամ Պապօ էֆ. Պապօնան, որուն կինն ալ ազգական է եղած տղքթ. Ձօհրապի տիկինին։

Տարի մը վերջը նորահայտ կ'ընդունակ ծննդաբերութեան մը զոհ կ'ընթայ. այս դառն կորուստէն տղքթ. Ձօհրապ, այնչափ կը վշտահարուի, որ ինչպէս կը պատմէ այսօր տղքթ. Նաֆիլէան բաշտ, ամէն ինչ կը թողու, բժշկութիւն, ասպարէզ, Կ.Պոլսի եւ այլն, եւ կ'ընթայ կ'առանձնանայ Անգղիա, ուր քանի մը տարի մնալով կը հետեւի միմիայն ծննդաբերութեան ճիւղի ուսման։

Բայց 1848ին դարձեալ կը վերադառնայ Կ.Պոլսի, եւ այս անգամ կը սկսի գործել իբրեւ Ծնուցիչ-բժիշկ (Médecin-Accoucheur)։

Ծննդաբերութեան իբրեւ մասնագէտ այնչափ մեծ համբաւ կը հանէ շուտով, որ շատ չանցած Օսմ. բժշկական Համալսարանի Տեսչութենէն կը հրաւիրուի տանձնել դասախօսութիւնը ծննդաբերութեան ճիւղին, որ ցայն վայր դեռ մասնաւոր դասատու մը չէր ունեցած։

1849ին է՝ որ Ձօհրապեան կը կոչուի այդ բարձր պաշտօնը մեծ ճարտարութեամբ վարելէ յետոյ կը թողու զայն, եւ 1854ին՝ երբ Խրիմու պատերազմը կը ծագի, իբրեւ բժիշկ կը ներկայանայ Անգղիական բանակին որ տաճիկ տէ-

րութեան օգնութեան համար Կ.Պոլսի եկած էր։ Այն ատենն է որ՝ ըստ Պապօ Պապօնանի, Ձօհրապ կը փոխէ իւր հպատակութիւնը, Անգղիացի կ'արձանագրուի, եւ կը յարի Անգլիքան եկեղեցւոյ։

Բժշկական վարժարանի մէջ ըրած դասախօսութիւններն ինչպէս նաեւ Անգղիական բանակին մատուցած ծառայութիւնները տղքթ. Ձօհրապի կեանքին ամենէն ցայտուն դրուագներն են. մեծ ցաւ է ինձ որ չի կրցայ քաղել մանրամասն տեղեկութիւն անոնց մասին։

Այդ տեղեկութիւններով հարկաւ ես ցոյց պիտի տայի այսօր թէ կէս դար ու աւելի առաջ Հայ բժիշկ մը ինչ նոր կարգադրութիւններով բժշկել Օսմ. բժշկական վարժարանի ծննդաբերական դասը. Կարողայէն ինչ տեսակ նորութիւններ բերաւ նա հին, ուր արդէն իրեն արեւմտիկց եղեք Հայ բժիշկներ՝ մէկը միւսէն աւելի պերճախօս, կորովի եւ վառ գոյ ծուռութեամբ մը կը մրցէին Եւրոպայէ յատկապէս բերուած օտարազգի դասատուներով հետ։

Սերվիլէն եւ Ստ. Աւանեսան մեծապէս կը գրուատէին տղքթ. Ձօհրապի դասախօսութիւնները, բայց չէին կարող ըսել թէ ինչու համար թողուց նա յանկարծ բժշկական վարժարանի պաշտօնը եւ փութաց պատերազմի դաշտը։ Աւելի մեծ շահերու անկախութիւնը չէր անշուշտ պատճառ ատոր, քանի որ պէտք չունի եղեր. այլ՝ ինչպէս կը հաւատեն ոմանք, Անգղիական Ազգին համար ունեցած անսահման համակրութիւնը, զոր կը տածէր սրտին մէջ, աղայ հասակէն։

Խրիմու պատերազմէն յետոյ Կ.Պոլսի վերադառնալով կը հաստատուի վերին Վոսփորի Թիւրքալիա գիւղը, եւ այս՝ մօտիկ ըլլալու համար Անգղիական զբաղանաւորութիւն, որուն զինաւոր բժիշկը կ'անուանուի 1856ին, շնորհիւ զբաղանաւորութեան առաջին թարգման Մըստըր Սանտիսընի որ տղքթ. Ձօհրապի քեռային եղած էր արդէն։

Անգղիական զբաղանաւորութիւն բժիշկն ըլլալով մեծ համբաւ կը հանէ Վոսփորի Հայ եւ օտար բոլոր բնակիչներուն մէջ. Օսմանեան աւագանիին նախամեծար բժիշկը կ'ըլլայ եւ մասնաւոր բժիշկը այն ատենի մեծ եպարքոս Նշաւաւոր Բէշտ բաշային, որուն այնչափ մտերիմն եղած է որ անոր մինչեւ յետին չունչը ինքնաղ եղած է մեծ անձնութիւնութեամբ¹։

¹ Հանդէս Յոքեւիւնի ի Զմմառ, ասեւ Մշմմուայը Արիար Կ.Պոլսոյ, Թիւ 4076, 1326 Ապրիլի 1903։
² Gazette Médicale de Constantinople
 Առաջին տարի, 1850 Թիւ Եւրոպ. էջ 15-16։

¹ Մարիս Ե տարի, Թիւ 310, 9 յունուարի 1854։

Բժշկական արուեստին ծանրածանր զբաղումներուն հետ սակայն, տղթթ. Զօհրապ մեծ սիրով, եւ մասնաւոր եռանդով կը հետամտի եղբր երկրագործութեան, որուն համար՝ 1859ի առնանքը Պրուսա երթալով կը գնէ հոն ընդարձակ արտեր եւ կը նուիրէ ինքզինքը Մշակական քաղցր արուեստին. թեւադրուելով արդեօք վիրգիլեան տաղերէ, որոնք՝ անկարելի էր որ հաճելի չըլլային իրեն պէս Անգղիական կրթութեամբ մտած ու մեծցած, հոծ հմտութեան տէր անձի մը:

Ցարայն մէկ քանի ամիսը Կ. Պոլսէն հեռանալով, կը քաջուի եղբր Պրուսա, ուր իրմ առաջ ալ էր եղբայրը Ժ. Զօհրապ հաստատուած, ի կըսողի եղբր հոլային մշակութիւններով՝:

Զօհրապեան եղբայրներուն Պրուսայի մէջ ունեցած երկրագործական պարապմունքին ամենէն քանակի արգիւնքը կ'ըլլայ յաջողութիւնը շաքարեղէգի մշակութեան, զոր ուրիշ ոչ որ ցայնվայր փորձած է եղբր¹:

Այս հիանալի յաջողութիւնը տեղի ունեցած է 1861ին եւ այնչափ ուշագործեան արժանացած, որ յատուկ տղերով մըն ալ հրապարակուած է Մասիսի մէջ սապէս.

«Պրուսայէն գրուած նամակ մը լուր կուտայ թէ, Պ. Ժ. Զօհրապ՝ որ քանի մը տարիէ ի վեր ինքզինքը երկրագործութեան առած է, շաքարեղէգի մշակութիւնը յաջողութեամբ է Պրուսայի դաշտին մէջ. թէ մը տարկա ստոյգ է նէ Պրուսայի գաւառին նոր հարստութեան դուռ մը կը բացուի»²:

Տղթթ. Զօհրապի եւ եղբոր այս խիստ օգտաւոր ձեռնարկը, հազիւ քանի մը տարի շարունակութիւն ունեցած, ընդհատուած է դժբախտաբար, եթէ ոչ՝ շաքարեղէգի մշակութիւնն իրաւ Պրուսայի նահանգին համար հարստութեան շատ մեծ աղբիւր մը կ'ըլլար, ինչպէս չեքամը, որ՝ տեղն է ըսել, եղբօրս Գէորգ Թորգոմեանի գերմարդկային ջանքերուն շնորհիւ 20 տարիէ ի վեր հասած է այսօր վերականգնարկութեան:

Տղթթ. Զօհրապի երկրագործական հմտութիւնն ալ բժշկականին չափ մեծ համբաւ մը կը տարածէ Կ. Պոլսոյ մէջ եւ երբ 1863 Յուլիոս Օսմանեան տիեզերական Արուեստահանդէսը կը բացուի, հոն ցուցադրելի երկրագործ-

ական մեքենայներն ու գործիքները փորձելու համար, երկրագործական Յանձնաժողով մը կը կազմուի՝ նշանաւոր երկրագործներէ բաղկացած, որուն մէջ կ'առնուի նաեւ տղթթ. Զօհրապ³: Այդ Յանձնաժողովը կազմուած էր սակեւ,

Գրիգոր Աղաթոն
Գէորգ Սթիմարոսեան
Պ. Սիրունեան
Միւսիւ Պաք
Թան օղլու
Տղթթ. Զօհրապ
Ժ. Զօհրապ

Եւ ալ այնուհետեւ ինքզինքը բոլորովին կուտայ երկրագործութեան, կ'ունենայ մեծ ագարակ մը Պրուսայի մէջ, որ այսօր իսկ, թէեւ օտարին սեպհականութիւնը, կը յորջորջուի Զօհրապ Չիֆթլիկի (Զօհրապեան ագարակ) անունով, ինչպէս եւ ինքս լսեցի երբ Պրուսա կը գտնուէի քանի մը տարի առաջ:

Տղթթ. Զօհրապի այս ագարակը Պրուսայէն քիչ հեռու Սողանլը բնուած տեղը կը գտնուի եղբր, եւրոպական ճաշակով շինուած գիղեցիկ եւ հեծտին վայր մըն է եղբր, ուր Տղթթ. Զօհրապ շատ կը սիրէ եղբր ապրիլ, ինչպէս կը պատմէր ինձ հերոս, Պրուսանակ ծերունի գեւադործ Գրիգորիս էֆ. Միքտիչեան, որ Տղթթ. Զօհրապի հետ շատ սերտ բարեկամութիւն եւ մտերմութիւն ունեցած է ժամանակին:

Բայց երկրագործ բժիշկա իւր Մարովնեան մշակական իղձերուն տեւականութիւնը չի կրնար վայելել, որովհետեւ՝ որչափ որ ինքը տակաւ հեռանալ կը սկսի բժշկական ասպարեզէն, սա ալ այնչափ իրեն կը մօտենայ նորա նոր զբաղումներով:

Այսպէս՝ 1867 կամ 68ին Եգիպտոսի փոխաւքայ Խաիվ Խամայիլ բաշայի բժիշկը կ'ըլլայ, որուն համար կը ստիպուի Եգիպտոս փոխադրուիլ եւ հազիւ թէ ամառները մէկ կամ երկու ամիս կարող կ'ըլլայ Կ. Պոլսն գալու, այն ալ երբ Խաիվ իւր Վսփորեան շքեղ ամառանոցը օգտփոխութեան գար:

Խամայիլ փաշայի խափութեան ամբողջ տեւողութեանը, տղթթ. Զօհրապ կը ճնայ անոր բժիշկը եւ 1879ին երբ Խամայիլ բաշա վար

¹ Մասիս Թ. տարի, Թիւ 510, 15 Դեկտեմբերի 1861:

² Անդ:

³ Մասիս Թ. տարի, Թիւ 510, 15 Դեկտեմբեր 1861

¹ Մասիս Թ. տարի, Թիւ 594, 29 Դուռնի 1863:
Արշալոյս Ասորոց Թիւ 705, 13 Դուռնի 1863:

կ'առնուի, ինքն ալ՝ արդեն ծեր, կը վերադառնայ Կ. Պոլսը եւ կը հաստատուի զարմեւի Թարապիւս, ուր հազիւ չորս տարի կեանք կ'առնենայ, կը վախճանի 1883 Նոյեմբ. 28ին (Ն. Յ.) իր եօթանասունը ութ կամ ութսուն տարեկին մէջ եւ Անկիւիկան եկեղեցոյ ծէսով կը թաղուի Գերիքեյի Անգղիական գերեզմանատունը:

Անոր մահուան թուականին ճշգրիտ յայտնութիւնը կը պարտիմ ես, իմ Ազնիւ բարեկամի՝ տղթ. Պարոնիկ Մատթէոսեանի, որու՝ իրրեւ վաղածանօթի տղթ. Չօհրապի՝ գիմած էի տեղեկութիւններ հարցնելու:

Տղթ. Մատթէոսեան իմ աշխատութեանս ծառայութիւն մը մատուցանելու, եւ իւր սիրելի համարուեստին տղթ. Չօհրապի ալ յիշատակն յարգելու տենչիւ, հաճեցաւ անձամբ դիմել Կ. Պոլսոյ Անգղիական Հիւպատոսարանը եւ կրցաւ ձեռք անցընել Գերիքիւղի գերեզմանատունը թաղուած Անգղիացի ննջեցեալներուն տներակը, եւ երկարատեւ փնտռութեանք վերջ գտնալ Տղթ. Չօհրապի մահուան արձանագրութիւնը, զոր հաղորդեց ինձ:

Բաւական չէր սակայն այսչափը, հարկ էր անոր գերեզմանն ալ գտնալ. այս նպատակաւ, 1908ի յունիսին տղթ. Մատթէոսեանի հետ գացինք Գերիքիւղի Անգղիացոց գերեզմանատունը եւ թաղուած մեռելներու արձանագրութեան յատուկ ստուար շատրոնին մէջէն քաղելով նախ տղթ. Չօհրապի գերեզմանութիւնը՝ որ էր 1730, կրցանք վերջապէս յետ երկար յոգնութեան, գտնալ անոր յետին շերտանը:

Անշուք, անշիրմ հողակոյտ մըն էր այն, գերեզմանատունին գեպի հիւսիսը: Ամէն մեռելներուն պէս անոր ալ անարը անկուած էր երկաթե խաչիկ մը եւ վրան՝ 1730 թուանշանը առանց ուրիշ գրութեան մը, առանց գոնէ հողակոյտին ներքեւն հանգչողին անունը կրելու:

Անփառունակ լքուած գերեզմանին քով լուռ եւ տխուր կանգնած երկուքեիս, չի կրցանք չայայտնել ամէն անոնք, որոնք տղթ. Չօհրապի ազգականներն եղած, անոր թողած հարստութեան տիրացած, չեն հաճած գէթ փոքրիկ յիշատակարանով մը հետագայ սերունդներու յարգանքին աւանդել անոր անունը եւ անմուռաց առնել յիշատակը մարդու մը՝ որ իր կեանքին մեծ մասը վշտահար մարդկութեան սպիտակքին համար զոհած էր:

Տղթ. Չօհրապ անզական մեռած է, ունեցած է եղբայրներ, որոնց մին՝ ինչպէս տե-

տանք՝ երկրագործ էր մէկ հասն ալ եղած է Տփլիսի մէջ Օսմ. Հիւպատոս, որ ծանր հիւանդութեամբ մը Կ. Պոլսն եկած, Թարապիւս՝ իւր թիչիկ եղբոր քով մեռած է 1861ին¹: Ունեցած է նաեւ քոյր մի՝ որ՝ ինչպէս կանխաւ գրեցի, ամուսնացած էր Կ. Պոլսոյ Անգղիական գերեզմանատան առաջին թաղման նշանաւոր Սանտիսիի հետ. սորա յաջորդը եւ որդին էր՝ հանրածանօթ Սանտիսըն պէյը, որ ծեր հասակի մէջ մեռաւ 1906 Գեկտ. 29ին, եւ որուն մահ հազգին մէջ տեսանք որ գրուած էր նաեւ Չօհրապ անունը, ազգական ընտանիքներու կարգը:

Տղթ. Չօհրապի եղբորորդին էր Կիւպտարեան Հայ զորավար նշանաւոր Չօհրապ-բաշան, որ դեռ վերջերս մեռաւ Գահրէի մէջ եւ թաղուեցաւ մեծ շքով: Չօհրապ բաշա Անգլիական հպատակ Հռոմէական Հայ մըն էր, զորաբաժնի հրամանատար էր եւ Եգիպտոսի պատերազմական նախարարութեան խորհրդակցանի պաշտօնը կը վարէր²:

Կ. Պոլսոյ մէջ այժմ տղթ. Չօհրապի ոչ մէկ ազգականը կը գտնուի, համանուններ կան թէեւ բայց անոր հետ կապ չունին: Ձեռքը ճանցողներ կան սակայն եւ կ'ապրին դեռ, ասոնց ամէնէն կարեւորն է, ծանօթ գիտունը՝ տղթ. Չամպաբօ բաշա թիչիկը, որ մեծ գովեստով կը խօսի անոր թիչիկան կարողութեանը վրայ եւ խորագգաց վիշտով մի կը պատմէ նաեւ անոր մահը:

1883 Նոյեմբերին տղթ. Չօհրապ կը խնդրէ Չամպաբօյէ օր մը երթալ իրեն միասին ճաշելու: Տղթ. Չամպաբօ երթալու օրը կ'որոշէ՝ Նոյեմբերի 28ը. եւ նոյն առտու երբ դուրս կու գայ իւր տունէն Թարապիւս երթալու, իրեն կը գուժեն Չօհրապի մահը, որ նոյն գիշերը պատահած էր յանկարծական կերպով:

Ըստ Չամպաբօ բաշայի, տղթ. Չօհրապ Կ. Պոլսոյ Հայ եւ օտար թիչիկներու հմտագոյնն եւ ներհունն է եղած եւ ամենուն ալ խորհրդաւորաւ: Իր զուարճախօս բնաւորութեամբը շատ համակիրներ կը բոլորէ եղբոր իր շուրջը, եւ այնչափ գլխով ու աղքատասէր է եղեր, որ երբ միեւնոյն տառն հարուստի եւ աղքատի միանգամայն կանչուի, նախ աղքատին քով կը շտապէ եղբւր:

¹ Մատթ. Թի. 509, 8 Նոյեմբ. 1861:

² Անկաւանդոն Թի. 3747, 22 յունուարի Գերտար 1909 Կ. Պոլսի Կ. Պոլսի Թի. 7007, 22 յունուարի Գերտար 1909.

Յուսկի է որ այսպիսի ընտիր յատկու-
թիւններով օժտուած Հայ բժիշկ մը, չէ ուզած
վերը ծնող Ազգին գիրկն ապրիլ եւ նետուած
է վաղ ծոցն օտարին, որ ցուրտ քարի մը կոորն
իսկ ինչայսմ է անոր յիշատակին:

Ամէն անգամ որ սակայն, թուրքիոյ Հին
բժշկութեան պատմութիւնը քրքրուի, ամէն
անգամ որ Հին Հայ բժիշկներու բեղմնաւոր
կենքը սերտուի, աչքի պիտի զարնէ շարունակ
տղթմ. Պօղոս Զօհրապեանի անունը, եւ մեծ
պատիւով արձանագրուած պիտի մնայ, Հին Հայ
բժիշկներու այն նշանաւոր ցանկին մէջ, զոր
18—19 դարու կէտը կազմած են Շաշեան,
Անապեան, Արքիշէն, Տալութեան, Պէտա-
նեան, Ռուսինեան, Աւշանեան եւ ուրիշներ:

Իր պատկերը՝ ծերութեանը մէջ քաջուած,
զոր կը ներկայացունեմ Հոս եւ զոր մեծ գօուա-
րութեամբ ձեռք անցուց ինչ Համար տղթմ.
Կաֆիշեան քաջա, իր պատկերը չ'ըսեմ, բարե-
գութ Հօր մը տիպարը ներկայացունող այդ
պատկերը թող իր արձան յիշատակին բլայ
Հոս, այս անշուք տղիւրուս յետ միասին:

Անիս, 10 Ապրիլ 1909:

ՅՕՐԹ. ՎԱՐՍՄ Ե. ԹՈՐԳՈՐԵՆՍ

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ԻՌԻՍՏԱՆԵՐԸ ՆԱՐԵԳՈՅ ԲԵՆՈՑՅԵՂԵՐԸ

ՅՈՎԱՆՆԵՍ ԵՍ ՅՈՎԱՆՆԻՍԵՆՆ

Ա.

Ռուսահայոց նորագոյն բանաստեղծների շար-
քում անդամներին է համարվում Յովհաննէս Յով-
հանիսեան: Կա ամենից օտարանդաւորն է իբրեւ
քնարերգակ բանաստեղծ: Ծնուել է 1864 թ.
Ապրիլի 26ին Վազարշապատում: Տարրական կրթու-
թիւնը ստանում է Հօր մօտ, միջնակարգ կրթու-
թիւնը ծխական դպրոցում, յետոյ դառնում է
ամենայնաւազմէ աշակերտներից մէկը Հանգու-
ցեալ Աւհան վարդապետ Բատառմանի մօտ: Այդ
գիտական վարդապետը պատրաստում է նրան
Երևանի վարժարանը մտնելու համար, ուր յաջո-
ւում է եւ նա շարունակում է ուսումը մինչեւ
1877 թ. Իսկ այդ թուին, աշնանը, Յովհաննիս-
եան գնում է Մոսկուս եւ մտնում Վազարեան
ճեմարանի 3րդ դասարանը: 1883 թ. աւարտում է
դասընթացը եւ նոյն թուին անցնում Մոսկուայի

Համալսարանի պատմա-լեզուագիտական բաժնը:
1888 թուին վերջացնում է բարձրագոյն կրթու-
թիւնը: Այնուհետեւ վերադառնալով Կովկաս՝
մինչեւ այժմ պարապում է շարունակ ուսուցչական
պաշտօնով գլխավորապէս Ս. Էլիմովի Գեորգեան
ճեմարանում:

Յովհաննիսեանի գրած առաջին ոտանաւորը
եղել է Գեօրգէից Թարգմանած "Չինորը", որ հրա-
տարակուել է "Արարատի" մէջ 1882 թուին, ա-
ռանց հեղինակի գիտութեան: Կա աշխատակցել
է հետեւեալ պարբերական հրատարակութիւննե-
րին — "Աղբիւր", "Տարալ", "Արեւագաւթ", "Արա-
րատ", "Հանդէս գրական եւ պատմական", "Լու-
մայ", Ա. Թարխանեանի "Թարուն" եւ Վ. Փա-
փազեանի "Վտակ": Կսեւ Մ. Փորթուգալեանի
խմբագրութեամբ "Մարտիլլում" հրատարակուող
"Արմենիայում", գեանդուած ենք տեսնում 1887 թ.
մի շարք ստանաւորներ: Այդ հանդէսներում Յով-
հանիսեանի ցերեզյան ոտանաւորները կարդալով
նրա ընկերները, շատ հաւանում են եւ անսնելով
նրա մէջ բանաստեղծական կոյծն եւ օտագոյն, քա-
ջալերում, խորհուրդ են տալիս առանձին գրքով
հրատարակել: "Բանաստեղծութիւններ" վերնա-
գրով մի փոքրիկ գրքիկ լըյ է տեսնում 1887
թուին: Առաջին ոտանաւորը նուիրում է ընկեր-
ներին այս խորագրով "ընկերներն ու խորում եմ
առաջին գրական փորձեր": Ըստ համաձայն եւ լու-
սամիտ գաղափարով է արտայայտում Յովհաննի-
սեանը իր ընկերական անդամին զգացմունքը:

Չեղ եմ նուիրում իմ անվարժ տղեր,
Չեղ, իմ ընկերներ, որ մաքուր սրտով
Դուք պահպանում էք ազիւ միտք եւ սեր,
Որ կենանք էք տեսնում գեւ պարզ հաստող:
Եւ սիրելի է պատանեկութիւն,
Այդ վառ հաւատը, ոսկի երազներ, —
Թեպէտ եւ քակէ բազմ անագորոյն
Մեր սիրուն պսակի շքմար ծաղկներ:
Միայն այն կապի, որ միշտ է անմահ,
Սուրբ գեղեցկութիւն եւ սուրբ գաղափար:
Վեհ, ազատ միտքը կենդանի կը մնայ,
Անհնազոհ սերը խեղճ եղբօք համար:

Գրքոյկը բաղկացած է 114 էջերից եւ բու-
վանդակում է իր մէջ մօտ 69 օրինակ գանացան
ոտանաւորներ, որոնցից 5ը Թարգմանութիւններ
են Կադսներից, Միցկևիչից, Լեռնիկից, Պրերա-
դուգից եւ Մարսիովիցից, իսկ մնացած բոլորը —
ինքնուրոյն: Ընկերական նուերից յետոյ, գրքոյկն
սկսում է "Երկու ճանապարհ", ստանաւորով, մի
ոտանաւոր, որ իր ժամանակին քննադատների ա-
ռանձին ուշադրութիւն գրաւեց: Առավ բերելը այդ
ոտանաւորը ամբողջութեամբ:

Նպում եմ առաջ — երկու ճանապարհ
Բաց է իմ գիմաց: Մէկը տանում է
Շեքել, բաղդաւոր, նուիրական աշխարհ
Քնքուշ զգացմունքի, ուր միշտ ծաղկում է
Պարուն սիրոյ երկրից օրհնած:
Այնտեղ անթաւամ վարդի պրտակներ,